

İslâm Karşısında Sekülerizm: Müslüman Demokratlar ve Üçüncü Bir Yol

Ed Husain

Ortadoğu Uzmanı, Yazar

Çeviren: Can Ceylan*

Sekülerizm projesi, Avrupa'nın çoğu bölgesinde gözlemciler tarafından tartışmalı bir konu olarak görülse de, güçlerin ayrılması değil, dinin halk nezdindeki etkisinin en aza indirilmesidir. Kiliseye gidenlerin sayısı azalmaktadır; rasyonalist, materyalist ve modernist ilgi alanları ön plandadır ve din hakkında konuşmak tabudur. Fransız devlet yetkilileri 1871 *laisite* doktrinini va'zetmişler ve ilkokul müfredatından dinî bilgileri çıkarmışlardır. Fransa ve Almanya'da 2009, 2010 ve 2011 yıllarında¹, Pew Research adlı kuruluş tarafından yapılan araştırmalarda Katolik yetişkinlerin sâdece onda biri, her hafta düzenli olarak dinî içerikli faaliyetlere katıldığını belirtmiştir. Batı, şimdilerde dini anlamayan bir nüfusa evsâhipliği yapmaktadır ve bu yüzden entelektüel olarak dünyanın çoğunluğundan kopuk bir durumdadır.

* Çevirmenin Notu:

Kuruculuğunu ve başkanlığını İngiltere eski başbakanı (1997-2007) Tony Blair'in yaptığı Tony Blair Faith Foundation adlı kuruluş tarafından yayınlanan ve editörlüğünü Daniel Cere ve Thomas Thorp'un yaptığı *Religion and Conflict* başlıklı çalışmada bulunan on sekiz makaleden biri olan bu yazı (s.104-109), bu vakfın baş danışmanlarından ve Dış İlişkiler Konseyi üyesi Ed Husain tarafından kaleme alınmıştır. Tarafımdan (Can Ceylan) Türkçe'ye tercüme edilen bu yazının önemi, içinde Türkiye, Recep Tayyip Erdoğan ve AK Parti'nin doğrudan isimlerinin geçmesi ve yazının içeriği açısından önemli bir örnek oluşturmasıdır. Ayrıca farklı bakış açıları ile okunduğunda değişik anlam ve mesajlar yüklü olduğunu düşündüğüm bu yazının başlığıyla çektiği dikkati, içeriğiyle de hak ettiğine inanıyorum. Sıkça yaptığımız bir tanımlama ile sekülerizmin, kilise ile devletin birbirinden tek parça hâlinde ve birçok örneği olan ayrılması olduğunu düşünürüz. Fakat bu düşünce, belli bir tarih ve yerden doğmuştur. Bugün dünya kamuoyunun din hakkındaki düşünceleri, dünyanın artık Batı-Avrupa tarzı sekülerizmi taşıyamadığını ortaya koymaktadır. Ancak alternatifler vardır. Ed Husain bu yazısında, Batı'nın kendi durumunu gözden geçirmesi ve kendi kamuoyunun dinî hassâsiyetlerini yansıtacak yeni politikalar ortaya koymasına gerektiğini ele almaktadır.

Bu anlayış ve din ile temastaki zafiyet, dış politika formülasyonlarına zarar vermektedir. Avrupalı diplomatlar, birbirinden ayrılmış kavramlarla düşüncecek ve diğer milletlerle olan temaslarında din ve politikayı birbirinden ayrı ele alacak şekilde eğitilmiştir. Sorunlu bölgelere materyalist analizler, İsrail, Filistin, Nijerya, Kafkasya veya Pakistan'daki dinî söylemlerin gücünü küçümseyerek bakarlar. Yerel anlamda, hâlâ kilise ve sinagoglara giden Batı Avrupa toplumlarına sessiz bir itaat içinde uyum sağlamayan Avrupalı Müslümanların ve göçmenlerin çocuklarının baskın dinî kimlikleri konusunda sorunlar yaşıyoruz.

Nikap ya da peçenin Fransa'da yasadışı ilan edilmesi, İsviçre'de minârelerin yasaklanması ve Almanya'da Alman Müslümanların bir gün evlerine geri dönecek olan 'misâfir işçi' olarak görülmesindeki ısrar, yükselen bir İslâm'a karşı derin bir olumsuz tavrın belirtileridir.² Küresel ve yerel anlamda, sert seküler tavırlar yeni bir din ile karşı olmak üzere oluşturulmaktadır. Ancak liberal demokrasi, dinî topluluklar arasında ittifaklar teşhis etmediği sürece bu argümanda kazanan taraf olamayacaktır. Sekülerizmin farklı şekilleri ve son zamanda olan olaylardaki dinî ortakları, özellikle Orta Doğu'daki yeni güçlerin yükselişi hakkında öğreneceğimiz çok şey var.

Hindistan'da, Miyanmar'da, Sri Lanka'da ve Tayland'ta, farklı seviyelerde olmak üzere Hindu ve Budist siyâsî oluşumların yükselişine şâhit oluyoruz. İsrail'de, Siyonizm'in sekülerist formları güç kaybederken Mûsevîlik'ten ilham alan Siyonist siyâsî ideolojiler norm hâline gelmektedir. Afrika ve Latin Amerika'da Hristiyanlık, kamuoyunun nezdinde giderek daha da güçlenmektedir. Ancak gerçek meydan okuma, çeşitli sebeplerle İslâm içindeki politize olmuş akımlardan gelmektedir. Bunlardan birincisi, İslâm'ın taraftarları sayısal olarak daha güçlüdür ve coğrâfî olarak daha yaygındır. İkincisi, Müslümanların târihî ve siyâsî anlamdaki halifelik tecrübeleri, devletin dinî ve politik makamları birleşik şekli ekseninde hareket etmektedir. Üçüncüsü, Müslümanlar arasındaki yaygın bir kabule göre, şeriatın yorumları bir şekilde devletin kanunları hâline getirilip sunulmalıdır. Dördüncüsü, Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD), sınırlardaki uygulamalarda görüldüğü üzere yeni bir marjinal halifelik denemesini geliştirmektedir. Beşincisi, 30 milyon Müslüman, Batı Avrupa vatandaşıdır. İslam artık Batı'daki en büyük ikinci din durumundadır. İslâm'ın ve modern dünyadaki sekülerizmin, bu muhkem meydan okumasını çözmek ve ona hitap etmek ihtiyacı hiç bu kadar âcil olmamıştır.

Bunu yapabilmek için, küresel İslâm'ın içindeki, Tasavvuf, Selefizm, İslamcılık ve modernizm içindeki ve arasındaki fikir ayrılıklarını daha iyi anlamamız gerekir. Modern Batı ile mücadele, bu hiddet dolu çelişkinin taşma-

sından başka bir şey değildir. Sünnî-Şîî anlaşmazlığına yoğunlaşma hatâsına düşüyoruz ve bu da, Sünnî-Şîî ayrımını ortaya koyan Sünnî İslâm içindeki Selefizm'in yükselişini anlamamızı engellemektedir. Antonio Gramsci Marxist bağlamda, saldırgan ideologların başında bulunduğu teşkilatlı azınlıkların, teşkilatlı olmayan kalabalıkları nasıl kontrol ettiğini açıklamıştır. Müslüman çevrelerde, az sayıdaki marjinal Selefiler, artış göstermektedir. Daha mücadeleci ve kendi öğretisine daha bağlı bir Selefîliği savunmakta ve bunu, cinsiyet eşitsizliği, dinî azınlıklara hoşgörüsüzlük ve terörizmi cihat olarak gören anlayışın daha yobazca şekillerini kendi içinde birleştirerek ve bunları destekleyerek yapmaktadır.

Selefilerin organize olmamış, ana akım Müslümanlara karşı üç temel avantajı bulunmaktadır. Birincisi, marjinal Selefiler, Kur'an-ı Kerim'e kendi dilleriyle ulaşma imkânları sebebiyle gerçek Müslüman olma iddialarıdır. Taranmamış sakalları ve burkaları ile görünüşte Müslümandırlar. Ana akım Müslümanların mistik tarafı daha ağır basan çoğunluğun, bu seviyedeki dinî gösterişle baş etmesi mümkün değildir. İkincisi, Selefiler Körfez'den gelen zekât veya iş dünyasından bağışlar sebebiyle eşi olmayan bir finansal güce sâhiptir. On yıllardır Suudî devletinin yardımını almaktadırlar. Başka hiçbir Müslüman grup, küresel ağdaki sivil toplum kuruluşları maarifetiyle oluşan Selefî hazînesi ile rekabet edemez. Üçüncüsü, Mekke ve Medine'deki üniversiteler üzerindeki farklı Selefî hakimiyetleridir. Bu yüzden, İslâm'ın kutsal şehirlerinden gelen göz kamaştırıcı güce sâhip Selefî vâiz ve mühtedinin dâimi desteği arkalarındadır.

Türkiye, Endonezya, Nijerya veya Bangladeş'teki ana akım İslâm'ın yerel formlarının, Suudî Arabistan'dan salınan görüntüde gerçek ve zengin Suudî İslâm markasını gölgede bırakması mümkün değildir. Bu Selefî ideoloji ve onun yandaşları İslâm âlemine yayılmaktadır. Müslümanlar için Batı sekülerizmi karşısındaki en güçlü ve görünür alternatif bu Selefî ideolojidir. Mısır örneğinde olduğu gibi Arap hükûmetler, büyük bir gaffetle, Müslüman Kardeşler'den İslâmcılar'a karşı Selefîler ile ittifak yapmaktadır. Bu politika, Mısır'daki yeni hükûmete, İslâmcıları hapsederek kısa vâdede bir güç takviyesi sağlamaktadır. Ama bu, uzun vâdede Selefîler'e kamuoyu zemini sağlayarak belli bir nüfusun radikalleşme sonuçlarının yüksek maliyetine düşecektir.

İdeal olan hükûmetlerin, sivil toplumun ve medyatik isimlerin, ana akım İslâm'ın halk nezdinde kabul bulan şekli olarak tasavvufî formları Endonezya, Bangladeş veya Fas'taki gibi desteklemesi ve teşvik etmesi gerekmektedir. Ancak bu köklü ve târihî İslâm tavrı, üniversite aktivistlerinin coşkunluğu

karşısında fazlasıyla mistik, uzlaşmacı ve sessizdir. Bu bağlamda, kutsallık yüklenen isimlere, dua ve münacaatlara, mâneviyâta odaklanan mutasavvıflar genellikle, politize olmuş Selefler'in ortaya koydukları devlet merkezli, zinde ve kendini yenileyen İslâm tavrının karşısına onlarınkine benzer şekilde bir şeriat devleti oluşturacak siyasî bir çözüm ortaya koyamazlar.

Yaygın ve korkutucu canavarlıklarına rağmen, saldırgan siyâsî Selefler'den oluşan IŞİD, şimdi vatandaşlarına güvenlik hizmeti verme, okulları açık tutma ve iş hayatının devâmını sağlama, vergilerden ve petrol satışından gelir elde etme ve sınırlarını genişletme gibi devlet olma yolundaki becerilerini ortaya koymaktadır. Buradaki risk şudur ki, tüm dünyadaki Müslümanlar, bunu uygun bir alternatif olarak görmeye başlayabilir. Bunun karşısına, alternatif seçenek ortaya konmalıdır.

Bu bağlamda Batı sekülerizmini tartışmak, bir başlangıç noktası değildir. Birçok Müslüman için, "sekülerizm" kavramı ateizm ve din karşıtlığı ile özdeşleşmiştir. Ama geçen kırk yıl içinde, önde gelen Müslüman kişiler ve kuruluşlar, modern dünya ile İslâmî bir siyâsal söylemi uzlaştırmanın mücâdelesini vermektedir. Siyâsî partiler, etraflarındaki realiteler evrildikçe değişirler. Örneğin 1993'te İngiliz İşçi Partisi sert bir sol söylemden, 'üretim araçlarının ortak sâhipliği ve dağıtım ve dolaşım' söylemi üzerinden merkeze doğru gelmiştir. İslâmcı siyasal hareketler de farklı değildir. İktidara gelme yönünde yıllarca mücâdele verip başarısız olduktan sonra, zeki ve yaratıcı İslâmcılar, ideolojinin ağırlığından kurtulmuş ve oy sandığında başarılı olmanın yeni yollarını aramışlardır.

Hepsi Batı'ya karşı olmuşlardır. Sekülerist hükûmetlerinden nefret etmişlerdir. Ve yavaş ilerleyen bir süreçte 'seküler' değil de çoğulcu, demokratik ve geniş anlamda muhafazakâr bir siyâsî ortama gelmişlerdir. Artık yobaz bir şeriatı empoze etmek gibi bir dertleri yoktur ama şeriatın değerlerinin devlette görülmesini istemektedirler. *Makasid el-Şeriat* olarak bilinen yaklaşım, Selefler'in dinî yaklaşımlarıyla rekabet edebilir. *Makasid el-Şeriat*, "şeriatın hedefleri" olarak tercüme edilebilir. Toplumdaki güvenlik, entelektüel ve dinî özgürlük, mülkiyet hakları ve âilevî değerleri içermektedir. Bu değerlere sâhip olan bütün toplumlar İslâmî'dir. Bu açıdan bakıldığında modern Batı toplumlarının hepsi İslâmî'dir. *Makasid el-Şeriat*'ın taraftarları yavaş yavaş çoğalmaktadır.

Bu taraftarlar, yirmi yıl önce İslâmcı idi, ama bugün Müslüman demokratlar. Bu kişiler üzerine çalışmak o zamanlar çok zor ve masraflı idi. Güvenilir ve câzip olmak için Müslüman demokratların, sâdece teolojik anlamda güçlü olmak değil, aynı zamanda IŞİD'ten ve Selefler'den daha çok güvenlik, refah

ve fırsat sunmaları gerekir. Ancak, bu yeni Müslüman demokratları muhatap kabul etmek ve onları teşvik etmek, nüfusun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ülkelerde ve daha da önemlisi halk nazarında, Selefîlik ve sekülerizm arasında açılacak üçüncü bir yol için stratejik bir yatırım olacaktır. Bu entelektüel eğilimin en münbit örnekleri Türkiye'den Recep Tayyip Erdoğan ve onun AK Partisi ile Tunus'tan Raşid Gannuşi ve Ennahda Partisi'dir.

Türkiye'deki İslâmcılar kendilerini islâmcı değil de, merkez-sağ muhafazakâr olarak tanımlamaktadır. Serbest piyasayı savunurlar, NATO üyesidirler ve üyesidirler ve tutarlı biçimde AB üyeliğinin peşinde olmuşlardır. Seküler bir hükümet şekli ortaya koyan anlayışa öncülük etmişlerdir ama şeriatın anayasal anlamda uygulandığı sert yorumları empoze etmeden dindar bir yönetim ortaya koymuşlardır. Son on yılda kişi başına düşen millî gelir 2.000 ABD Doları'ndan 10.000 ABD Doları'na çıkmıştır.³ Türkiye, mükemmel olmaktan çok uzakta olsa da ve Kürt hakları ve basın özgürlüğü konusunda sıkıntılar olsa da, Suudî Arabistan veya Mısır'daki Selefî güçlere kıyasla, Türk Müslüman demokratları bu konularda harekete geçirmekte oldukça iyi bir yerdedir.

Benzer şekilde, Tunus'ta serbest ve âdil seçimlerden sonra, birçok başarılı ismin önü açılmıştır. Gannuşi açıkça hem câmilerin hem de barların açık olması gerektiğini ve insanların bunlar arasında seçim yapmakta serbest bırakılması gerektiğini söylemektedir. Gannuşi ve diğerleri, halk nazarındaki dinî sorunlara karşı tarafsız olmaktan çok, din karşıtı Fransız sekülerizmini alenen reddederken, Müslüman demokratlar için muhtemel bir model olarak İngiliz ve Amerikan din anlayışını uygun bulmaktadırlar.⁴

Bu dönüşümler, cam fanus içinde olmamıştır. Tunuslu ve Türk Müslüman demokratlar bunu yirmi senedir hem kamuoyunda hem de özel ortamlarda tartışmaktadır. Eğer politik şartlar ve inisiyatifler bir araya getirilirse, bu benzer kuruluşlar Müslüman Kardeşler'in ve Mısır, Suriye, Ürdün ve başka yerlerdeki diğer İslâmcı grupların söylemlerini değiştirmekte yardımcı olabilirler.

Eğer bu Müslüman demokratlar desteklenirse ve başarıları arttırılırsa, Selefî liderlerin bu yönde değiştiklerini görebiliriz. Hükümetle bağlantısı olmayan ve önemli bir Suudî Selefî lider olan Şeyh Salman el-Avda, Gannuşi'ye şimdiden destek vermektedir. Fikirler, coğrafyalar ve bireyler arasında doluşmaktadır. Eğer Müslüman demokratlar yönetimde daha başarılı olur ve Batı'dan daha geniş bir kabul elde edebilirlerse, bu süreç hızlandırılabilir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik için Avrupa'dan gelecek daha büyük ve

derin destek, Müslüman demokratlara Avrupa desteğinin gelmesinde daha güçlü bir yol oluşturacaktır.

Selefilik ve sekülerizm arasında on yıllardır süre gelen mücadelenin ardından, modern İslam demokrasisinin yeni bir prototipi halkının çoğunluğu müslüman olan iki önemli ülkede ortaya çıkmıştır. Eğer bu târihî anın önemini iyi anlarsak, bu modeli diğer ülkelere yayma potansiyeli gerçeğe dönüşür. IŞİD bizi yolumuzdan döndürmeye çalışıyor ama biz dikkatimizi din, sekülerizm ve Türkiye ile Tunus'ta gelişmeye başlayan kamuoyuna vermeliyiz. Eğer işler yolunda giderse, Batı'daki Müslüman vatandaşlar, Selefî veya İslamcılar'dan değil, Müslüman demokratlardan ilham alacaklardır.

Son Notlar

1. Pew Research, [<http://www.pewforum.org/2013/03/05/during-benedicts-papacy-religious-observance-among-catholics-in-europe-remained-low-but-stable/>].
2. J. Angelos, 'What Integration Means For Germany's Guest Workers', *Foreign Affairs* içinde, 28 Ekim 2011, [<http://www.foreignaffairs.com/features/letters-from/what-integration-means-for-germanys-guest-workers>].
3. Dünya Bankası, 'Türkiye Raporu', [<http://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview>], accessed 19 Kasım 2014.
4. Dış İlişkiler Konseyi, 'Raşid Gannuşi ile Görüşme', 30 Mayıs 2013, [<http://www.cfr.org/tunisia/conversation-rached-ghannouchi/p30823>].